

Sevil Cəfərova²¹

**ƏMƏK TƏRBİYƏSİ UŞAQ VƏ YENİYETMƏLƏRİN FİZİKİ, MƏNƏVİ
İNKİŞAFINA TƏKAN VERƏN AMİL KİMİ**

Müstəqillik qazandığımız hazırki şəraitdə yetişən nəslin nümayəndələrinə əmək vərdişlərinin aşılmasına işində düzgün mövqe tutmaq, onlarda əməyə vicdanlı münasibət formalaşdırmaq, hər bir sahədə əmək sərf edərək işgüzarlıq nümayiş etdirmək müəllimlərin, tərbiyəçilərin ümumiyyətlə desək bütün maarifçilərin qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdəndir. Bu vəzifələrin böyük müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində şagirdlərin əməyə münasibətlərini düzgün formalaşdırmaq lazım gəlir. İstər təlim prosesində istərsə də sinifdən xaric və ədəsdənkənar tədbirlər prosesində şagirdlərdə işgüzarlıq keyfiyyətlərinin aşılmasına nail olmaq mümkündür. Bunun üçün əmək təlimi dərslərində yeni pedaqoji texnologiyaların gücündən istifadə etməklə kiçik yaşlı məktəblilərdə işgüzar münasibətləri formalaşdırmaq, onlarda işgüzarlıq qabiliyyətlərinin üzə çıxarılmasına nail olmaq üçün interaktiv metodlardan, yeni innovasiyalardan, kompüter texnologiyasının gücündən audio-vizual vasitələrin gücündən istifadə etməyə xüsusi ehtiyac duyulur. Təsədüfi deyil ki, Təhsil İslahatına dair dövlət direktivlərinin hər birində uşaqlarda hərtərəfli əmək vərdişlərinin yaradılması tövsiyyə olunur. Ona görə də uşaqlarda əmək vərdişlərinin yaradılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən işgüzarlıq keyfiyyətlərinin üzə çıxarılması elmipedaqoji-metodik yanaşmalar baxımından düzgün sayılır (1, s.32).

Əmək tərbiyəsi əmək fəaliyyətinin əsas meyandır. İnsanların həyatı üçün zəruri olan maddi və mənəvi nemətlər yalnız və yalnız işgüzar əməyin nəticəsidir. Əmək insanın sosial həyatında, xüsusilə onun hərtərəfli inkişafının formalaşmasında mühüm amil olmaqla yanaşı ətraf mühitə, hadisələrə fəal münasibətin yaradılması işində başlıca amillərdəndir. Əmək tərbiyəsi insanı keyfiyyətlərini, mahiyyət və xarakterindən asılı olaraq, müəyyən məqsədə nail olmasında şəxsiyyətə imkan və şərait yaradır, qarşıya çıxan çətinlik və maneələri aradan qaldırmağa kömək edir. Əməksevərlik həmişə konkret məqsəd daşıyır və insanı müəyyən müsbət nəticəyə gətirir çıxarmağa sövq edir. Bu zaman işgüzar əmək beynin fəaliyyətini, insanın fiziki və zehni əməyə marağını artırır.

Orta məktəblərdə əməyə düzgün və şüurlu münasibət tərbiyə edilməsi imkanları genişdir. Bura uşaq və yeniyetmələrin təlim əməyi, əmək dərsləri ictimai-faydalı işlərdə iştirakı və s. aid etmək olar. Səmərali təşkil olunmuş təlim prosesində tərbiyə olunanlar əməyə alışı, biliklərinin qiymətləndirilməsi ilə əməklərinin nəticəsini görtür, əməyi sevir, kiçik yaşlarda əməyə hazırlanırlar (2, s.94).

İstənilən şəraitdə əmək təlim işi ilə əlaqələndirilməlidir; belə ki, bu həm əməyi, həm də təlimin şüurluluğunu təmin edir. Kənd təsərrüfatına aid təcrübələr zamanı aqrotexniki üsullardan, üzvi və mədəni gübrələrdən vaxtında və yerində istifadə edilir, kənd təsərrüfatı maşınları işlədilir. Bu zaman müəllim uşaq əməyinin elmiliyini, elmlə təcrübəni əlaqələndirməyi tərbiyə olunanların diqqət mərkəzinə gətirməlidir.

Əmək tərbiyəsi müəyyən pedaqoji tələblər əsasında aparılmalıdır:

1. İlk öncə qeyd edək ki, *əmək fəaliyyətində tərbiyə vəsaiti kimi istifadə edilməlidir*. Belə ki, əmək insanda müəyyən əxlaqi, mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasına istiqamətlənməlidir. İstehsal fəaliyyətində iştirak elə şəkildə qurulmalıdır ki, bu prosesdə iştirak edən hər kəs əməyinin nəticəsini görərək özünü cəmiyyət üçün faydalı şəxs hesab edə bilsin. Əməyinin nəticəsinin əhəmiyyətini dərk etsin, bununla fərlənsin. Qarşıya çıxan əmək çətinliklərindən qorxmasın, bu çətinliyi aradan qaldırmaq istiqamətlərini arasın.

2. *Əmək uşağın yaşına, gücünə uyğun qurulmalıdır*. Bu tələb əmək proqramlarında öz əksini tapır. Əmək təlimi uşaqların fiziki, intellektual, psixoloji inkişaf səviyyəsinə uyğun qurulur.

Əməyin bütün sahələrində, yəni sinifdən xaric, ictimai-faydalı və digər tədbirlərdə bu tələb nəzərə alınmalıdır. Bu tələb həmçinin mədəniyyət müəssisələrində, məktəbdənkənar təhsil müəssisələrində təşkil edilən əmək fəaliyyətlərində, texniki və yaradıcı, tikişçilik və s. dəməklərin təşkilində də nəzərə alınmalıdır. Bu müəssisələrdə təşkil edilən yaradıcı əmək fəaliyyəti zehni əməklə fiziki əməyi birləşdirməli, iştirakçıların yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirməli, onlarda yeni əxlaqi keyfiyyətlər formalaşdırmalı, özünə təhsili stimullaşdırmalıdır.

3. *Əmək tərbiyəsi uşaq və yeniyetmələrin fiziki inkişafına təkan verməlidir*. Əmək prosesində işlədilən alətlər, görülmə işlər onların əzələlərini inkişaf etdirib, möhkəmləndirməlidir. İş şəraiti elə qurulmalıdır ki, bədəninin quruluşu, qanəti, mütənəsibliyi, görmə qabiliyyəti və s. düzgün inkişaf etsin.

4. *Əmək təlimi və tərbiyəsində sistemətiklik və ardıcılığa xüsusi fikir verilməlidir*. Uşaq və yeniyetmələrdə əmək adətləri formalaşdırmaq üçün onların hər gün əmək fəaliyyətində iştirak etməsini təmin etmək lazımdır. Yaradılmış əmək adətləri isə böyüyən və inkişaf edən insanı əməyə psixoloji cəhətdən hazırlayır, ictimai fəallıq formalaşdırır.

5. *Əmək tərbiyəsi prosesində fərdi əməklə kollektiv əmək əlaqələndirilməlidir*. Fərdi əmək tərbiyə olunanlarda müvafiq əmək vərdişləri, fərdi məsuliyyət formalaşdırır, iradəni inkişaf etdirib möhkəmləndirir. Kollektiv əməkdə isə bu cəhət kollektiv sayla birləşir, ictimai əhəmiyyət kəsb edir, daha səmərali şəkəl alır. Kollektiv əməkdə əsas cəhət ondan ibarətdir ki, ümumi əmək kollektiv üzvləri arasında bölüşdürülür, kollektiv üzvləri fəaliyyət baxımından bir-birindən asılı olur, kollektiv əməyin müvəffəqiyyətli nəticəsi hər fərdin əməyindən asılı olması hər fərdin məsuliyyətini bir-iki qat artırır, onlar daha diqqətli olmağa çalışırlar.

Əməyin müxtəlif növləri mövcuddur:

1) *özünəxidmət əməyi*; 2) *ictimai-faydalı əmək*; 3) *məhsuldar əmək*.

Ailədə özünəxidmət əməyinin əsası qoyulur, məktəbəqədər tərbiyə müəssisələri və təhsil müəssisələrində isə bu iş davam etdirilir. Həmçinin özünəxidmət əməyi bütün istehsal müəssisələri, fəaliyyətin bütün sahələrində mövcuddur və hər kəsdən tələb olunan zəruri fəaliyyət növlərindən biridir. Əməyin bu növünə gigiyenik qaydalar, şəxsi əşyaları, dərs və iş ləvazimatlarını təmiz və səliqəli saxlamaq və s. aiddir. Özünəxidmət əməyi ictimai faydalı əməyin ilk mərhələsidir. Özünəxidmət əməyi şagirdin, tələbənin, işçinin bilavasitə özü, iş yeri, ailəsi, onu əhatə edən mikromühitlə bağlıdır.

İctimai-faydalı əmək isə cəmiyyətin xeyrinə pulsuz əməkdir. Əməyin bu növü rayon, şəhər üzrə keçirilən kampaniya xarakterli fəaliyyət növdür. Nəticədə maddi nemət əldə edilən fəaliyyət məhsulları əmək adlanır. Bu əmək fəaliyyətin ən geniş formasıdır. Əvvəli ümumtəhsil məktəblərindən başlanır. Əmək dərslərində uşaq və gənclər müxtəlif meşə ayaqları (stol, stul və s. əmək alətləri) düzəldir, məktəbyanı sahələrdə müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsulları yetişdirir və s. məhsulları əmək sahələrində qalırlar.

Məktəbdənkənar təhsil müəssisələrində isə müxtəlif dərəcələrdə bu və ya digər əmək sahəsini öyrənməklə maddi məhsul istehsal edirlər. Məsələn texniki dərəcələrdə texniki sahədə yaradıcılıq işlərini tətbiq edərək, yeni texniki vəsait hazırlanır və sınaqdan keçirilir. Bu isə yeni texniki tərəqqilərinin əmək məhsuldarlığının artırılmasının əsası və ya vasitəsi olur.

Əmək tərbiyəsinin yeniyetmə və gənclərin peşə yönümü sahəsində böyük və əhəmiyyətli rolu vardır. Peşə – xalq təsərrüfatının bu və ya digər konkret bir sahəsinə aid bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmə və həmin sahədə fəaliyyətə qoşula bilmək üçün və fəaliyyət göstərmək üçün yiyələnmə zəruri əmək bacarıq və qabiliyyətləridir.

Böyüyən nəslin sənətə yiyələnməsinin zəruriliyi hələ yazılı ədəbiyyatımız meydana gəlməmişdən çox əvvəllər xalqın ağıllı, müdrik adamları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş və xalq yaradıcılıq nümunələrində öz əksini tapmışdır. Nəğillərimizdə, bayatlarımızda, atalar sözlərimizdə, dastanlarımızda və digər bir sıra şifahi xalq ədəbiyyatı janrlarında sənət və peşəçmə işinin vacibliyini əks etdirən çoxlu sayda nümunələr sübut edir ki, xalqımız hər hansı bir peşə və sənət öyrənməyi bir çox titullardan, var-dövlətdən, mal-sərvət toplamaqdan üstün tutmuş, bu işə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Şərqi böyük ədəbi abidələrindən olan “Qabusnamə” də deyilir: “Sənəti olmayan adamlar gövdəsi olub, kölgəsi olmayan Muğilana ağacı kimi faydasız olurlar, nə özlərinə xeyir verirlər nə başqalarına”. “Elm və sənət öyrənmək, istər böyük olsun, istərsə kiçik, hamıya vacibdir, çünki insan öz tay-uşlan arasında üstünlüyü yalnız elm və sənətə görə əldə edə bilər”.

Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi peşə və sənət seçməyin faydasını yüksək dəyərləndirmiş və onu halal yaşamağın əsas alımı kimi qiymətləndirmişdir.

Onuncun öyrətdim ki, əlimi bu sənətə,

Bir gün sənə əl açıb düşməyim xəcalətə

- deyən şair insanın öz zəhməti hesabına yaşadığı sadə həyatı, başqalarının hesabına yaşanan cah-cəlalı həyatdan üstün tutur. Nizami Gəncəvi insanın bir sənət, peşə sahibi olmasını yüksək qiymətləndirir, keyfiyyətli əməyi yüksək dəyərləndirir:

Kamil bir pələnci olsa da insan,

Yaxşıdır yarımcı papaqçılıqdan (3,s.75)

- deyərək insanları seçdikləri sənəti hərtərəfli öyrənməyə çağırır.

Nəsirəddin Tusi müdrik bir filosof və pedaqoq kimi tövsiyə edir: “Kim hansı sənətkar adlanırsa, o sənətə aşağı mərtəbə ilə razılaşmayıb irəliləməli, daha yüksək dərəcəyə qalmayıb, iqtisadiyyatda səhlənkarlığa yol verməməlidir” (4.s. 27).

N.Tusi peşə seçmək probleminin mahiyyətində daha da dərinə gedərək hər bir şəxsin bacarıq və qabiliyyətlərinin nəzərə alınmasını, məhz bunlara istinad edil-məsini zəruri hesab edirdi.

Marağalı Əvhədi cəmiyyətin inkişafında faydalı və yaxşı peşələrin mühüm rol oynadığını xüsusi qeyd edir və göstərdi ki, yaxşı peşə insanı qüsurlardan xilas edir və cəmiyyətin inkişafına xidmət edir. Əvhədi hər bir peşə, sənət adamının həmçinin peşəkar olmasını yüksək qiymətləndirir, peşəkar insan haqqında yüksək fikir söyləyərək on hörmət bəsləyir, peşəkarları həyatda ən faydalı, gərəklili və mötəbər insanları kimi dəyərləndirir. Görkəmli ədib belə bir qənaətə gəlir ki, dünyada ən yaxşı iş elm öyrənmək və ən yaxşı vəzifə peşəkarlıqdır. Əvhədi bu münasibətlə özünün məşhur “Cami-cəm” əsərində yazır:

Ən böyük nemətdir, anlasan, peşə,

Peşəkar düz yolla gedər həmişə.

Və ya:

Dünyanı nizama peşəkar salar,

Hər nizam peşədən, hünərdən olar.

Ə.Marağalı uşaqları əməklə böyütməyi, ona müəyyən iş, sənət öyrətməyi onların sonrakı inkişafı üçün əsas hesab edir, çətinliklərə qalib gəlmək, möhnət və bədbəxtliklərdən xilas etmək ucun uşağı iş-gücdən azad etməməyi məsləhət bilir:

Nazla boyuməsin qoy çox da övlad,

Onu iş-gücdən də eyləmə azad.

Sonra çətinliyə düşərsə ağər,

Bir möhnət, bədbəxtlik onu məhv edər.

Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri M.Füzulinin olmağın əsərləri icarısında uşaqların elm öyrənməsi, sənət seçməsi kimi məsələlər də xüsusi yer tutur. Onun bu fikirləri xüsusən “Rindu-Zahid” adlı əsərində daha qabarıq şəkildə

özünü göstərir. Füzuli göstərir ki, yeniyetməlik dövründə düzgün seçilməyən sənət insana bütün ömrü boyu öz mənfəi təsirini göstərir (5, s.79).

Peşə seçməyə XIX-XX əsr maarifçilər tərəfindən də xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu baxımdan Abbasqulu ağa Bakıxanov, Seyid Əzim Şirvani, Məmməd Tağı Sidqi, Mirzə Mahmud İravanlı, Uzeyir Hacıbəyli və başqaları bu gün də öz əhəmiyyətini saxlayan qiymətli fikirlər söyləmişlər.

Böyüyən nəsillər bilik və dünyagörüşə, yüksək milli və bəşəri dəyərlərə, mənəvi keyfiyyətlərə malik olmaqla bərabər, özünün arzusuna, qabiliyyəti və bacarığına, həmçinin cəmiyyətin kadrları olan cari və perspektiv tələbalarına müvafiq olaraq peşə və ixtisas seçməyə hazırlanmalıdır. Bunun üçün ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə işi elə səviyyədə aparılmalıdır ki, şagirdlər əsas təhsili bitirdikləri vaxt hansı peşə və ixtisas ardınca gedəcəklərini dəqiq bilsinlər (5,s. 286).

Yeniyetmə və gənclərin peşə marağının öyrənilməsi, qabiliyyətlərin müəyyənləşdirilməsi, peşələrə aid məlumat, peşəyə aid bilik, bacarıq və vərdişlər, seçilmiş peşə üzrə işə düzəlmə, peşəyə uyğunlaşmaməktəbdə peşə yönümünün məzmununu təşkil edir.

Peşə yönümü işi aşağıdakı istiqamətlərdə aparılmalıdır:

1) Peşə maarifi; 2) peşə məsləhəti; 3) peşə təməyüllü.

Peşə yönümü yeniyetmə və gənclərin peşə nöqtəyi-nəzərindən öyrənilməsindən başlayaraq yenidən oriyentasiyasına qədər olan bütün işlər sistemini əhatə edir. Peşənin səhv seçilməsi, peşə üzrə yenidən iş aparılaraq qabiliyyətə uyğun peşə seçilməsi prosesi yenidənoriyentasiya adlanır.

Peşə ilə ixtisas məfhumu bir-birinə oxşar olsa da hər məfhumun öz mahiyyəti vardır. Peşə daha geniş anlayış olub, bir neçə ixtisası əhatə edir və s. Məsələn, müəllimlik peşəsi fənlərin tədrisi üzrə bir neçə ixtisasları əhatə edir: Ədəbiyyat müəllimi, riyaziyyat müəllimi, ibtidi sinif müəllimi və s. Mühəndislik peşəsi fəaliyyət sahələrinə görə xeyli ixtisasları əhatə edir.

Peşəyönümü - təlim-tərbiyənin mühüm tərkib hissəsi olduğundan onun təşkili və aparılmasında ənənəvi prinsip və metodların rəhbər tutulması vacibdir.

Peşəyönümü işində aşağıdakı prinsiplərə əməl edilməlidir:

1. Peşəyönümünün dövlət əhəmiyyətliyi prinsipi.

Dövlətimiz yeni nəslin yüksək səviyyədə hazırlanmasına böyük əhəmiyyət verir və bunu cəmiyyətin gələcəyinin təmin edilməsinin əsas amillərindən biri sayır. Respublikamızın “Təhsil sahəsində islahat Programı”nda deyilir: “Cəmiyyət öz gələcəyini təmin etmək məqsədi ilə yeni nəslin yüksək səviyyədə hazırlığına nail olmalı və buna görə də təhsil üstün sahəyə çevrilməlidir”.

Təlim-tərbiyənin mühüm tərkib hissələrindən biri peşəyönümü işidir. Peşəyönümü dövlət əhəmiyyətli işdir. Bu iş elə bir istiqamətə yönəldilir ki, onun müvəffəqiyyətlə həll edilməsi nəticə etibarilə dövlətin kadr hazırlığı siyasətinin həyata keçirilməsinə kömək olur. Bu baxımdan peşəyönümü işində dövlət maraqlarının olması və onun bu maraqlara uyğun şəkildə qurulması fəaliyyət prosesində əsaslanılan əsas prinsiplərdən birinə çevrilməlidir.

2. Peşəyönümü işində elmilik prinsipi.

Bu prinsip təlimin prinsiplərindən olsa da, peşəyönümü işində daha yeni məzmun kəsb edir. Bu prinsip hər şeydən əvvəl peşə-yönümü işinə elmi şəkildə yanaşmağı tələb edir. Onun əsasında formalizmə yol verməmək, şagirdlərin marağ göstərdikləri peşələrin məzmunu, peşələr sistemində yeri, gələcək perspektivləri haqqında əsaslı biliklər vermək, elmin və texnikanın son nailiyyətləri və istiqamətləri ilə bağlı meydana çıxan yeni peşələr və peşə sahələri ilə tanışlıq, işə düzəlmə imkanları haqqında məlumatlar, şagirdlərin marağı ilə real seçmə imkanları arasında nisbətən nəzərə alınması və digər bir sıra məsələlər durur. Peşə seçimində elmilik prinsipi elə bir seçimin müəyyən edilməsinə tələb edir ki, seçilən peşə birincisi, insana xoş hisslər yartsın, ona zövq versin və xoşbəxtlik gətirsin, ikincisi, bacarıq və qabiliyyətə uyğun olsun, üçüncüsü, cəmiyyət və insanlar üçün faydalı, lazımlı olsun. Bunlar peşə seçmədə üç mühüm baza amillərini - “İstəyirəm”, “Bacarıram”, “Lazımdır” əlaqələndirir ki, bu da peşə seçiminin elmi surətdə həllini nəzərdə tutur.

3. Peşəyönümü işində əxlaqi keyfiyyətlərin, mənəvi tələblərin nəzərə alınması prinsipi.

Peşə seçimində şəxs seçməyi peşəyə əxlaqi, mənəvi yöndən yanaşmalıdır. O peşə seçimində gələcəkdə bu peşədən müxtəlif qanunsuz yollarla pul qazanmaq, gəlir əldə etmək düşüncəsi ilə peşə seçməməlidir.

4. Peşəyönümü işində şüurluluq prinsipi

Peşəyönümü işində məktəblilərin şüurluluğu təmin olunmadan müvəffəqiyyətli nəticəyə nail olmaq olmaz. Şagirdin marağ göstərdiyi peşənin mahiyyətini, çətinliklərini, tələblərini, ona yiyələnməyin mümkünlüyünü, gələcək perspektivlərini şüurlu olaraq dərk etməsi peşəyönümü işində kortəbiiyin, təsadüfiliyin qarşısını alır, onlarda bu sahəyə inamli münasibətin yaranmasına, peşə yönümünün və həyat yolunun dəqiqləşməsinə və əqidənin formalaşmasına səbəb olur.

5. Peşəyönümündə məktəblilərin yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması prinsipi.

Təlim və tərbiyə üçün xarakterik olan bu prinsipin peşəyönümü işində nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər yaş dövrü insan şəxsiyyətində özünəməxsus xüsusiyyətlərlə müşayiət olunduğundan peşəyönümü işində bunları nəzərə almadan heç bir müvəffəqiyyətə nail olmaq olmaz. Psixologiya və fiziologiya elmləri sübut edir ki, məktəbli şəxsiyyətində hər bir yaş dövrü müxtəlif üzvlərin və onların funksiyalarının yetkinləşməsi ilə xarakterik olur. Buna görə də ayrı-ayrı yaş dövrlərində müəyyən fəaliyyət növləri daha qabarıq formada nəzərə çarpır. Bu məsələ peşələrə olan münasibətlərdə də özünü aydın şəkildə göstərir. Bununla əlaqədar olaraq məktəbdə təşkil edilən peşələrə olan münasibətlərdə, özünü aydın şəkildə göstərir. Bununla əlaqədar olaraq məktəbdə təşkil edilən peşəyönümü işi özünün məqsədi, məzmunu, formaları və üsulları ilə məktəblilərin yaş dövrlərinin xüsusiyyətlərini və peşəyönümü işi üçün məqsədi, məzmunu, formaları və üsulları ilə məktəblilərin yaş dövrlərinin xüsusiyyətlərini və dinamik inkişafını nəzərə almaqla aparılmalıdır. Müəllim kiçik yaşlı məktəblilərin peşə marağı və münasibətlərinin

keçici, dəyişkən olmasını, yeniyetmələrin peşələrin romantikasına daha çox maraq göstərməsini, müəyyən sahə üzrə bacarıq və qabiliyyətlərinin tam formalaşmamasını, gənclərin isə peşə seçməyə daha realist, bəzən pragmatik mövqedən yanaşmasını və artıq bacarıq və qabiliyyətlərinin qabarıq şəkildə üzə çıxmasını, bu sahədə özünütərbiyə meylinin güclənməsini yaddan çıxarmamalı, peşəyönümü işində hər bir yaş dövründə nəyə istinad etməyi, nəyə əsaslanmağı bilməlidir.

6. Peşəyönümü işində şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması prinsipi.

Peşəyönümü işində heç də az əhəmiyyət kəsb etməyən bu prinsip hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini – maraqlarını, temperamentini, bacarığını, qabiliyyətlərini və digər bir sıra psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almağı tələb edir. Burada ən əvvəl hər bir şagirdin psixoloji, intellektual, fiziki və mənəvi inkişaf səviyyəsi, maraqların qabiliyyətlərə müvafiqlik səviyyəsi və şəxsiyyətin digər xarakterik cizgiləri nəzərə alınmalıdır. Hər bir şagirdin öz səviyyəsinə, gücünə, qabiliyyətinə müvafiq peşə seçməsi üçün bu prinsipə ciddi riayət olunmalı və peşəyönümü işinin diferensial şəkildə, fərdi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla aparılmasına nail olunmalıdır.

7. Peşəyönümü işinin diferensiallaşdırılması prinsipi.

Şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanması işində diferensiallaşdırma prinsipini əldə rəhbər tutmaq və belə iş üsullarından hətərəfli şəkildə istifadə etmək müasir dövrdə peşəyönümü probleminin həllində olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də onun bir prinsip kimi irəli sürülməsi müasir dövrdə peşəyönümü işinin elmi şəkildə həll edilməsinə əsaslı yer tutur. Bu da səbəbsiz deyildir. Məlum olduğu kimi, hər bir şagirdin özünəməxsus fərdi psixoloji xüsusiyyətləri, inkişaf səviyyələri vardır. Bununla əlaqədar olaraq onların həyat planları, peşə, sənət, ixtisas yönümlərində də müxtəliflik vardır. Belə olduğu təqdirdə bu işin hər bir şagirdin psixofizioloji xüsusiyyətlərinə müvafiq diferensial şəkildə aparılmasına ehtiyac yaranır.

8. Peşəyönümündə sistemlilik və ardıcılıq prinsipi.

Peşəyönümü işində sistemlilik və ardıcılığın gözlənilməsi onun səmərəliliyinin təmin olunmasının əsas şərtlərindən biridir. Bu prinsipin gözlənilməsi istər nəzəri şəkildə aparılan işlərdə, istərsə də praktik formada həyata keçirilən tədbirlərdə şagirdlərin aldıqları bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşmasına gətirib çıxarır.

9. Peşəyönümündə varislik prinsipi

Peşəyönümü işlərində sistemliliyin və ardıcılığın gözlənilməsi bu prosesdə varislik kimi mühüm bir prinsipin də gözlənilməsinə və həyata keçirilməsinə gətirib çıxarır. Buna görə də sistemli və ardıcıl şəkildə həyata keçirilən tədbirlər elə təşkil edilə bilər ki, əvvəlki tədbirlər sonrakıların aparılmasına zəmin yaratsın və sonra aparılan müəyyən işlər əvvəlki tədbirlərin məntiqi davamı olsun. Orada alınan informasiya və məlumatları, bilik, bacarıq və vərdişləri daha da genişləndirsin, möhkəmləndirsin və bu sahədə şagirdlərin inkişafına kömək etsin. Aparılan konkret bir tədbir qarşıya qoyulmuş ümumi məqsədin həyata keçirilməsinin bir ünsürü olsun.

10. Şəxsiyyətin imkan və qabiliyyətlərinin, bilik və bacarıqlarının seçilmiş peşənin tələblərinə uyğunluğu prinsipi.

Bu prinsip peşəyönümü prosesində nəzərə alınması vacib olan prinsiplərdən biridir. Hər bir peşənin tələb etdiyi müəyyən amillər, göstəricilər vardır ki, onları nəzərə almadan peşəyönümü işini müvəffəqiyyətlə aparmaq mümkün deyildir. Peşə seçimində proses bütərəfli olmadığından bu prosesdə hər iki tərəfin göstəriciləri bir-birinə uyğun gəlməlidir. Başqa sözlə desək, peşənin verdiyi tələblərə şagirdin psixoloji, fiziki, əqli, mənəvi və s. keyfiyyətləri cavab verməlidir.

11. Peşəyönüm işində müstəqillik və sərbəstlik prinsipi.

Peşəyönümü elə bir problemdir ki, burada şagirdlərin müstəqilliyinə və seçim qarşısında sərbəstliyinə əsaslanmaq lazımdır. Əks halda seçilən peşə nə onun sahibinə, nə də cəmiyyətə elə bir fayda gətirməz.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 35-ci maddəsində deyilir: "Hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır". Buna görə də şagirdlərin bu konstitusiya hüququndan düzgün istifadə edə bilməsi ucun onlara peşəyönümü prosesində elə bir mənəvi-psixoloji şərait yaradılmalıdır ki, şagird sevdiyi, maraq göstərdiyi, qabiliyyət və bacarığına müvafiq olan peşəni sərbəst, müstəqil surətdə seçə bilsin.

12. Peşəyönümündə kadrlara olan tələbatın nəzərə alınması prinsipi.

Bu prinsipin əsas mahiyyəti respublikamızın iqtisadiyyatının başlıca inkişaf istiqamətlərini nəzərə almaqla əmək bazarına tələbatların formalaşdırılmasıdır. Bu problemin həlli üçün iqtisadi inkişaf-fın kadr təminatı tələb və təklif prinsipinə uyğun proqnozlaşdırma, cari və perspektiv planlar əsasında qurulmalı, pedaqoji kadr potensialının formalaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Ağayev Ə.A. Pedaqogika. Bakı, "Adiloğlu", 2003.
2. Ağayev Ə.A. Vətəndaş olmağa borclusan. Bakı, "Maarif", 1987
3. Nizami Gəncəvi. Lirikə, İsgəndərnəmə, Xosrov və Şirin, Sirlər Xəzinəsi, Leyli və Məcnun, Yeddi gözəl. Bakı, "Lider", 2004
4. Nəsirəddin Tusi. Əxlaqi-Nasiri. Bakı, "Elm", 1980, 256 s.
5. Həsənov A. Ağayev Ə. Pedaqogika. B. Nasir, 2007
6. Talbov Y.R. Sadiqov F.B. Quliyev S.M. Gənclərin mənəvi tərbiyə problemləri. Bakı. "Ünsiyyət". 1998

Xülasə

Hətərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətə verilən əsas və mühüm tələblərdən biri də şəxsiyyətin əməyə qadir olması, istehsalın, xalq təsərrüfatının bu və ya digər sahəsində fəaliyyət göstərmək bacarığına, əməyə, əmək adamlarına müsbət münasibətlərə malik olmasıdır. Hər kəs, xüsusən həyata atılan yeniyetmə və gənclər, istehsalın bir sahəsində çalışmaq üçün zəruri əmək bacarıq və vərdişlərini malik olmalıdır. Bu əmək bacarıq və vərdişlərinin həm ailədə, həm də sistemli

təhsil müəssisələrində təlimin ilk günlərindən əsası qoyulur. Əmək, bacarıq və vərdişləri məhz əmək tərbiyəsi vasitəsilə həyata keçirilir.

Əmək tərbiyəsi sistemli və məqsədyönlü şəkildə təlim-tərbiyə müəssisələrində aparılır. Əmək tərbiyəsi müəllim və tərbiyəçinin rəhbərliyi altında böyüyən nəsilə, ümumiyyətlə insanlarda həyat üçün zəruri olan əmək, bacarıq və vərdişlərin, əməyə, əmək adamlarına məhəbbət hissi formalaşdırılması prosesidir. Ona görə də əmək tərbiyəsi, əmək təlimi və əmək tərbiyəsi olmaqla iki hissəyə ayrılır.

Əmək təlimi xüsusi əmək dərslərində aparılır. Bu dərslərdə əmək fəaliyyətinin maddi istehsal prosesi haqqında zəruri elmi məlumatlar verilir, müvafiq bacarıq və vərdişlər formalaşdırılır. Birinci sinifdən başlayaraq uşaqlar əmək dərslərində əməyə hazırlanırlar. Orta ümumtəhsil məktəblərində əmək təlimi xüsusi proqram əsasında aparılır.

Açar sözlər: əmək, tərbiyə, təlim prosesi, əməyə məhəbbət, əməyin növləri, uşaq, yeniyetmə, şagird, müəllim

LABOR EDUCATION AS A FACTOR PROMOTING THE PHYSICAL AND SPIRITUAL DEVELOPMENT OF CHILDREN AND ADOLESCENTS

Summary

One of the basic and important requirements for a comprehensively developed personality is that the personality is capable of work, the ability to work in one or another field of production, national economy, and to have positive attitudes towards work and workers. Everyone, especially teenagers and young adults, should have the necessary labor skills and habits to work in a field of production. These labor skills and habits are established both in the family and in systematic educational institutions from the first days of training. Labor, skills and habits are realized through labor education.

Labor training is carried out systematically and purposefully in educational institutions. Labor education is the process of formation of labor, skills and habits necessary for life in the growing generation under the guidance of a teacher and educator, as well as a feeling of love for labor and working people. Therefore, labor education is divided into two parts: labor training and labor education.

Labor training is conducted in special labor classes. In these classes, necessary scientific information about the material production process of labor activity is given, relevant skills and habits are formed. Starting from the first grade, children are prepared for work in labor classes. Labor training in secondary general education schools is conducted on the basis of a special program.

Key words: work, education, learning process, love for work, types of work, child, teenager, student, teacher

ТРУДОВОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ФАКТОР СОДЕЙСТВИЯ ФИЗИЧЕСКОМУ И ДУХОВНОМУ РАЗВИТИЮ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Резюме

Одним из основных и важных требований к всесторонне развитой личности является трудоспособность личности, умение работать в той или иной сфере производства, народного хозяйства, положительное отношение к труду и работникам. Каждый, особенно подростки и молодые люди, должен иметь необходимые трудовые навыки и навыки для работы в сфере производства. Эти трудовые навыки и навыки закрепляются как в семье, так и в систематических учебных заведениях с первых дней обучения. Труд, навыки и навыки реализуются через трудовое воспитание.

Трудовое обучение осуществляется систематически и целенаправленно в образовательных учреждениях. Трудовое воспитание – это процесс формирования необходимых для жизни трудовых навыков и навыков у подрастающего поколения под руководством учителя и воспитателя, а также чувства любви к труду и трудящимся людям. Поэтому трудовое воспитание делится на две части: трудовое обучение и трудовое воспитание.

Трудовое обучение проводится в специальных трудовых классах. На этих занятиях даются необходимые научные сведения о материальном производственном процессе трудовой деятельности, формируются соответствующие навыки и навыки. Начиная с первого класса детей готовят к работе на уроках труда. Трудовое обучение в средних общеобразовательных школах проводится на основе специальной программы.

Ключевые слова: труд, воспитание, процесс обучения, любовь к труду, виды труда, ребенок, подросток, ученик, учитель.

Rayçı: Məmmədov Sabir Rüstəm oğlu

ADPU-nun Ağcabədi filialının dosenti, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru